

Civilizációk mobilitása és stabilitása

Mozgás és egyhelyben maradás, egyik a másikkal magyarázható. Egy civilizáció megközelítésekor elindulhatunk akár az egyik, akár a másik úton, vagy egyszerűen – ami látszatra abszurdnak tűnik -, a köznapi események porfelhőjén keresztül, amely minden élő civilizáció elsődleges ismertetőjegye(...)

Hogyan utaznak a kulturális javak?

Utaznak az emberek; de utaznak a kulturális javak is, a leghétköznapibbak, akárcsak a legszokatlanabbak. Elválaszthatatlanul együtt utaznak az utazókkal. Ebben és ebben az évben egyszer csak valakik elviszik valahová, majd a következő évben vagy egy évszázad múltán másvalakik továbbviszik, folyton-folyvást szállítják őket, ottfelejtik valahol, újra megtalálják, gyakorta nem is tud róla a kéz, amely felemeli. A Duna menti országok első nyomdagépeit, amelyeket az ortodox hitbuzgalmi irodalom sokszorosítására szántak, montenegrói vándorkereskedők szállították Velencéből, némelyek tulajdonjogát egy-egy velencei polgár birtokolta. A Spanyolhonból elűzött zsidók 1942-ben, Thesszaloniki-ben és Konstantinápolyban beindították azon árucikkek kereskedelmét, amelyek ott hiánycikkeknek számítottak: vaskereskedéseket nyitottak, felszerelték az első, latin, görög és héber karaktereket használó nyomdákat (el kellett jönnie a XVII. századnak, hogy arab nyelvű kiadványok is napvilágot láthassanak); gyapjú- és brokátszövőműhelyeket állítottak fel, és – úgymond – megépítették az első mozgatható ágyúkat, ezekkel felszerelték Nagy Szolimán hadseregének tüzérségét, s az többek között ezért lett verhetetlen. De az újonnan megépített ágyúk hasonmásai azoknak, amelyeket VIII. Károly vetett be Itáliában (1494)...

A legtöbb kulturális tranzakció „kamionosait” azonban nem ismerjük. Oly mérhetetlenül sokan vannak, némelyikük hihetetlenül gyors járású, mások lassan cammognak, annyiféle irányba haladnak, hogy ember legyen a talpán, aki kiismeri magát ebben az irdatlan árulerakatban, ahol semmi se marad meg a helyén. Ha egy csomag netán ismerősnek tűnne, észrevesszük, hogy hiányzik róla vagy belőle ez-az: vagy a címezés és névjegy, vagy a tartalom, vagy a csomagolás... Az még csak hagyján, hogy mindent rendbe akarunk szedni, amikor művészeti alkotásról, a Bayeux-i katedrális sarokköveiről, a Sínai-hegynél megtalált katalán festményről, egy Egyiptomban felfedezett, a barcelonai iskola kézjegyet viselő ötvösmunkáról, vagy az Athosz hegyi kolostorokban készült, olasz vagy német hatást mutató különös festményekről van szó. Az még csak megjárja, amikor a szavakról, e mindenki által használt javakról van szó, könnyen melléfoghatunk. Gondoltuk volna, hogy a XVI. századi spanyol misztika, a muzulmán *cufizmus* többszörös közvetítettségéből és *Raymond Lull* elmegyengességéből ered? (Más útvonalak is elképzelhetők. Lásd *Asin Placios Une précurseur hispano-musulman de Saint Juan de la Cruz* című művét, amelyben összeveti *Ibn Abbad* és *Keresztes Szent János* eszmeiségét, vagy *J. Baruzzi* művét a *Problèmes d'histoire des religionstt*. De a bizonytalanság megmarad: átvétel, párhuzamos fejlődés, egyszerű egybeesés?... *J. Berque Un mystique...*, 759. p.) Hittük volna, hogy a nyugat-európai rímhasználat spanyolországi muzulmánoktól származott át? Hogy az ófrancia hősköltemények, a chansons de geste-ek (valószínűleg) iszlám hatásra alakultak ki? Tartózkodjunk az olyanoktól, akik azt állítják magukról, egyértelműen ismerik a csomagok származási helyét (pl. a trubadúrjaink arab bagázsiját), de tartózkodjunk azoktól is, akik ellenkezőleg, mindenestől tagadják a civilizációk közötti érintkezéseket, átvételeket, miközben e mediterrán térségben az égvilágon minden gazdát cserél, ember, gondolat, életművészet, hit, a szerelem módozatai...

Lucien Febvre egyik írásában azon mulat, milyen szemeket meresztene ma *Hérodotosz* a ma már jellegzetesen mediterránként elkönyvelt flóra láttán: a narancs-, citrom- és mandarinfákat az arabok hozták a Távol-Keletről; a kaktusz Amerikából származik; az eukaliptusz őshazája Ausztrália (Portugáliától Szíriáig mindenütt elterjedt, s a pilóták

azt szokták mondani, hogy onnan fentről Kréta szigete eukaliptuszairól ismerszik meg), vagy ott van a ciprus, ez a perzsa, a paradicsom, ez a bizonyára perui, a paprika, a guineai, a kukorica, a mexikói, a rizs, „az arabok áldása”, az őszibarack, „ez a kínai hegylakó, amely iránivá lett”, de ugyanígy a bab, a burgonya, a berber származású füge, a dohány... A lista nem teljes, s tovább bővíthető. Egy egész fejezetet szentelhetnénk a gyapot vándorlásának, amely Egyiptomban őshonos, s amely végül bejárta a világot. Jól fogna egy tanulmány, amely felkutatná a kukorica XVI. századi megérkezését, ezt a növényt ugyanis *Ignacio de Asso* a XVIII. században – tévesen – kettős eredetűnek tartotta, miszerint kétségtelenül az Újvilágból is átkerült hozzánk, de már a XII. századtól Kelet-Indiából is, mégpedig az arabok jóvoltából. A kávécsereje már 1550-től Egyiptomban van; Keletre a kávé a XV. század közepe táján érkezett meg: pörkölt szemek formájában fogyasztotta az afrikai törzsek némelyike. Italként ez idő tájt Egyiptomban és Szíriában vált ismertté. 1556-ban egész Arábia területén betiltják a fogyasztását: a dervisek rituális itálává válik. 1550 körül ér el Konstantinápolyba. Velencei kereskedők importálják Olaszországba 1580-ban; 1640 és 1660 között jut el Angliába; Franciaországban először Marseille-ben bukkan fel 1646-ban, majd 1670-ben a királyi udvarban is; ami a dohányt illeti, Santo Domingóból érkezik Spanyolországba, s portugál közvetítéssel „a pompás herba nicotiane” 1559-ben hódítja meg Franciaországot, de lehet, hogy már 1556-ban, *Thevetnek* köszönhetően. 1561-ben Nicot (*Jean Nicot* (1530-1600), francia diplomata, a legelső francia szótárak egyikének szerzője s a dohány franciaországi meghonosítója, amelyet róla neveztek el *nicotiane*-nak. A ford.) Liszabonból dohányport küld *Catherine de Médicis*-nek, migrénjének gyógyítására. Az értékes növény nemsokára bejárja az egész mediterrán térséget; 1605 körül eljut Indiába; a muzulmán országokban gyakran kerül fel a tilalmak listájára, de 1664-ben *Tavernier*a saját szemével látta a Szufit pipázni...

E mulatságos apróságok listája tovább folytatható: az ázsiai (keleti) platán a XVI. században jelenik meg Olaszországban; a rizstermesztés ugyancsak a XVI. században honosodik meg Nizza környékén és a provence-i kikötők mentén, míg a „római”-nak nevezett salátafajtánkat egy *Rabelais* nevű utazó hozta Franciaországba; és nem más, mint *Busbec*, kinek a leveleit sokszor idéztük, volt az, aki Drinápolyból elhozta hozzánk az első orgonákat; Bécsben, a szél révén, egész orgonaerdők alakultak ki. De mit tud hozzatenni ez a véget nem érő felsorolás ahhoz az egyhez, ami a leglényegesebb? Mert ami a lényeg mindebben, az épp eme mediterrán kavardóság gazdagsága, roppant kiterjedtsége. S következményeiben annál sokrétűbb, mivel ebben a zibongó térségben már eleve több civilizációs tömb érintkezik egymással. Néhol szívesebben megvannak magukban, gyakoribb vagy ritkább cserékkel, átvételekkel. Máshol viszont oly hatalmas összevisszaságban keverednek, hogy romantikus szerzőink leírásait juttatják eszünkbe a Kelet Kapujáról: itt van az emberi nem minden fajának, vallásának, embertípusának találkozóhelye, s ehhez még hozzájön mindaz, amit csak a mediterrán világ hajviseletben, divatban, konyhaművészetben és az erkölcsök tekintetében kitermelt magából.

Théophile Gauthier regénye, a *Voyage á Constantinople* részletekbe menően leírja az érintett kikötők sajátos látványát, ezt a roppant méretű álarcosbált. Vele együtt élvezzük a látottakat, majd azon kapjuk magunkat, hogy óhatatlanul egy leírásról van szó: s ez az, ami mindenütt ugyanaz. Mindenütt ugyanazok a görögök, ugyanazok az örmények, albánok, levanteiek, zsidók, törökök és olaszok... S ha ugyanezt az eleven, mindössze talán kevésbé látványos spektakulumot figyelemmel kíséreljük Genua, Algír, Marseille, Barcelona vagy Alexandria kikötővárosaiban – a civilizációk futóhomok-jellegének érzése fogalmazódik meg bennünk. De a melléfogásnál semmi se könnyebb, mint ha ezt az összemosódást megkíséreljük elemeire bontani. Szerző azt gondolta, hogy a *sarabande* a spanyol táncok legrégebbike; s rá kellett jönnie, hogy csupán Cervantes korában jött divatba. Úgy képzelte, hogy a tonhalászat a génuai, a nápolyi, a marseille-i, vagy a korzikai halászok sajátos foglalkozása; valójában az araboké, s csak a X. században honosodott meg tájainkon. Röviden, történészfejemtől akár kész volnék Gabriel Audisiot követni (vö. *Jeunesse de la Méditerranée*, 1935;) és úgy gondolni, hogy a valódi tiszta mediterrán rassz az, amelyik ezeket a tarkabarka és kozmopolita kikötőket benépesíti: Velencét, Algírt, Livornót, marseille-t, Szalonikit, Alexandriát, Barcelonát, Konstantinápolyt, hogy csak a legnagyobbakat említsük. Rassz, amely az összezt egyetlenbe ol-

vasztja. De vajon ez nem képtelenség? A keveredés feltétele az elemek különbözősége. A tarkaság épp annak a bizonyítéka, hogy minden nem olvad bele egy nagy masszába; hogy megmaradnak önálló elemeknek, s ezekre magukban, felismerhetően mindig rá-találunk, valahányszor kissé eltávolodunk a nagy központoktól, ahol oly szívesen egymásbafonódnak.

(Részlet a szerző *La Méditerranée* című könyvéből.) Asztalos Ildikó fordítása

FERNAND BRAUDEL

Új természettudományos tankönyvcsalád Angliában

*Évek óta folynak a kísérletek a világ legkülönbözőbb országaiban arra vonatkozólag, hogy a természettudományokat milyen módon lehet a leghatékonyabban tanítani azok számára, akik nem felvételre készülnek ezekből a tárgyakból, hiszen ez közelítőleg csak az adott korosztály 10%-át érinti, hanem a mindennapi élethez szükséges általános ismereteket akarják megszerezni. A természettudományos nevelés legújabb tendenciája a 80-as években bontakozott ki. Egyfajta humanisztikus orientáció kezd el megjelenni a természettudományos nevelésben, mely magára vállalja az embernek a társadalommal és a természettel szembeni felelős magatartásának kialakítását is. Ennek jegyében többféle nevelési program készült, melyek közül egyet, az Angliában Collins Educational által kiadott, Ken Dobson szerkesztésében készült *Co-ordinated Science*, három kötetes, 13-16 évesek részére írt tankönyvcsaládot mutatom be jelen ismertetőben.*

A könyvek a fizika, kémia, biológia és helyenként a földrajz tantárgyakhoz tartozó fejezeteket tartalmaznak. Felépítésük mozaikos jellegűnek mondható, hiszen a témakörök rendkívül változatos sorrendben követik egymást, nem kapcsolódva egymáshoz. Vannak teljesen integráltnak mondható fejezetek, vannak viszont szinte tisztán egyik vagy másik tantárgyhoz sorolhatók is. A fejezetek rövidek, nagyon sok fényképpel és érdekes ábrával színesítve a mondanivalót. Rendszerint valamilyen érdekes történet, vagy fényképsorozat vezet be a fejezetet. Az anyag feldolgozása egyszerű, számunkra esetleg túlzottan is leegyszerűsítettnek tűnhet, de csak a fő mondanivalót ölelik fel, azonban környezetvédelmi aspektusok minden lehetséges helyen megjelennek és a közvetlen napi alkalmazási lehetőségek. A végén változatos ún. aktivitási feladatok találhatók, mely ténylegesen aktivitásra, tevékenységre serkenti a tanulókat. Szerepelnek otthon elvégezhető kísérletek, megfigyelések, különböző beadványok elsősorban környezetvédelmi témakörben, tanulmányok írása lehet feladat, plakátok, tablók készítése stb. Majd a tananyaggal kapcsolatos kérdések következnek és minden fejezetet egy „lista” zár, mely a legfontosabb fogalmakat és azok alkalmazási szintjét tartalmazza, de három különböző szinten. Vagyis egyértelműen ki van jelölve a tanulók számára, hogy mit kell teljesíteni az alapszinthez, a középszinthez, illetve a felső szinthez.

A könyv szerkezete érdekes számunkra abban a tekintetben, hogy mint azt már említettük az egyes, legtöbbször komplex fejezetekben csak a fő gondolatmenet szerepel közérthető formában, addig a könyv végén, majdhogynem lexikonszerűen vannak összeszedve a tananyaggal kapcsolatos fontos szakkifejezések, magyarázataikkal együtt és a törvényszerűségek. Ez az ún. adatbázis már tantárgyak szerint tartalmazza a fogalmakat. Szintén megjelenik a tantárgyakra vonatkozó szétbontás a fontosabb la-